

FEATURES OF THE DEMOGRAPHIC SITUATION DETERMINING THE MANAGEMENT OF HUMAN RESOURCES IN BULGARIA

Silvy Blagoeva

Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Bulgaria, silvyvb@mail.bg

Abstract: This article presents some of the specific features characterizing the demographic situation determining the management of human resources in Bulgaria. Outlining the specific features implies a thorough analysis and consideration of opportunities to improve the demographic picture, as well as to assess the effectiveness of human resource management. An attempt has been made to present the peculiarities of the development of the demographic situation at the regional level by assessing and measuring the lost benefits and gaps in human resource management in the context of regional, demographic and national policy of the country. In addition, the author will try to review the factors influencing the opportunities for achieving regional economic growth, this process goes through the analysis of employment and unemployment problems in a regional context. The impact of the spread of the COVID-19 pandemic on the development of the regions and on the socio-economic development of the country as a whole must also be taken into account. It is definitely necessary to plan policies to increase employment and reduce unemployment, as well as to stimulate economic entities in order to achieve regional economic growth in the individual administrative-territorial units on the territory of the country.

Keywords: demographic situation, human resources management, smart cities, regional planning, demographic policy

ОСОБЕНОСТИ НА ДЕМОГРАФСКАТА СИТУАЦИЯ ДЕТЕРМИНИРАЩИ УПРАВЛЕНИЕТО НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ В БЪЛГАРИЯ

Силвия Благоева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България, silvyvb@mail.bg

Резюме: Настоящата статия представя част от специфичните особености характеризиращи демографската ситуация детерминиращи управлението човешките ресурси в България. Очертаването на конкретните особености предполага да бъде направен обстоен анализ и да се разгледат възможностите за подобряване на демографската картина, както и да се даде оценка на ефективността при управлението на човешките ресурси. Направен е опит да се представят особеностите в развитието на демографската ситуация в регионален план посредством осъществяването на оценка и измерването на пропуснатите ползи и допуснатите пропуски при управлението на човешките ресурси в контекста на регионалната, демографската и национална политика на страната. Освен това автора ще направи опит да направи преглед на факторите оказващи влияние върху възможностите за постигане на регионален икономически растеж, този процес преминава през анализирането на проблемите със заетостта и безработицата в регионален контекст. Също така трябва да се вземе под внимание и влиянието, което оказва разпространението на пандемията COVID-19 върху развитието на регионите и като цяло в социално-икономическото развитие на страната. Определено са необходими планирането на политики за повишаване на заетостта и намаляване на безработицата, както и стимулиране на стопанските субекти с цел да се постигне регионален икономически растеж в отделните административно-териториални единици на територията на страната.

Ключови думи: демографска ситуация, управление на човешките ресурси, интелигентни градове, регионално планиране, демографска политика

1. УВОД

Постигането на регионален икономически растеж е пряко обвързано с продължаването и осъществяването на модернизиранието на държавната администрация и като цяло на организациите в публичния сектор. Основен приоритет и през настоящия програмен период в тази посока трябва да бъде търсенето на възможности за изграждането на административен капацитет и повишаване на качеството на административното обслужване. Усилията на отговорните институции трябва да бъдат насочени към търсенето на възможности за изграждането на модерна, прозрачна и добре работеща публична администрация, която да удовлетворява постоянно растящите изисквания на гражданите, бизнеса и обществото към нейната работа и дейност. Подобряването на процеса на управление на човешките ресурси в

страната преминава през проучването на възможностите и провеждането на динамична политика за модернизирание на държавното управление. Именно в този контекст трябва да се търсят възможности за подобряване и укрепване на капацитета за планиране, координиране и осъществяване на ефективно и ефикасно управление на предоставените средства по оперативните програми.

2. МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

Демографската ситуация в страната се характеризира с намаляване на броя на населението, което се превърна в тенденция през последните десетилетия в резултат, на което основната стратегическа цел пред страната е да се забави темпото на „намаляване на броя на населението с оглед постигане на тенденция на стабилизация в дългосрочен план и на осигуряване на високо качество на човешкия капитал. „Възпроизводството на населението, раждаемостта, смъртността и миграцията се влияят от природни, икономически, социални и поведенчески фактори като:

- условия на околната среда и околната среда;
- ниво на развитие на индустриалното и селскостопанско производство;
- социална инфраструктура (пътища, образование, здравеопазване, социална подкрепа);
- заетост на населението и осигуряване на жилищни доходи, безопасност, културни и национални традиции и др.

Възпроизвеждането на населението също се влияе от специфичното поведение на различните социални групи в тези условия. Между демографските процеси и устойчивото социално и икономическо развитие съществува система от взаимодействия, които е необходимо да бъдат отчитани, както при определянето на перспективите в икономическото и социално развитие на страната и нейните региони, така и при в процесите на вземане и реализация на управленски решения (Найденев Кл., М. Иванов, 2016). Социално-психологическите фактори определят системата от потребности и ценности на различните социални и демографски групи, тяхната мотивация в областите на раждаемост, брак, развод, здраве, миграция, заетост и социална мобилност. В демографската глобална литература все повече се използва терминът демографски дивидент. Демографският дивидент може да се определи като полза, която може да възникне, когато дадена държава има относително голям дял население в трудоспособна възраст поради намаляващата плодовитост и ефективно инвестира в тяхното здраве, овластяване, образование и заетост чрез публични действия и участие на частния сектор“. В България продължава да се създават „високо интелигентни и способни хора, които се „купуват“ от други страни. Всъщност ние продължаваме да инвестираме в други икономики. През последните години европейските страни стават все по-желани имиграционни дестинации. Европа признава, че доброто управление на имиграцията е лекарство срещу демографския проблем. Това е едно от възможните решения за страната ни да се справи с демографския дефицит в икономическото ни развитие. Работещото население е ценен източник на данъчни приходи. Наличието на достатъчно население в трудоспособна възраст е жизненоважно не само за икономиката, но и за данъчните приходи. Тези пари са необходими за финансиране на пенсионните и здравни нужди на нарастващия брой възрастни хора. Процентът на възрастните хора в България непрекъснато нараства. С настоящите демографски показатели се счита, че до 2050 г. средната възраст на българина ще продължи да се увеличава. Последните от подобни сценарии биха поставили страната ни пред радикални икономически и социални шокове. Борбата с демографския спад е сложен процес - предвиждат се различни мерки, някои от които са доста противоречиви. (Naydenov, Kl., 2017)“

В регионален план „освен по броя и динамиката на населението си, отделните райони за планиране могат да бъдат сравнявани и по полово-възрастовата си структура. Възрастовата структура на населението показва неговото разпределение на различни по обхват възрастови групи. В зависимост от целите на демографските проучвания те могат да бъдат по 1 годишни, 5 годишни и 10 годишни възрастови интервали. Възрастовите особености на населението в определена административно-териториална единица имат важно значение, поради различните възможности и участие на хората от различните възрастови групи в трудовия процес. От друга страна, поделянето на населението на възрастови групи отразява различията в техните репродуктивни възможности и участието им в процеса на естествено възпроизводство.

3. РЕЗУЛТАТИ

В България половата структура се характеризира с по-голям брой жени от този на мъжете – на всеки 100 мъже се падат 106 жени. В същото време, във всичките шест района, които разглеждаме в тази статия, броят и дялът на възрастното население нарастват за сметка на тези показатели по отношение на младите. Най-неблагоприятна е възрастовата структура в Северозападния и Северния централен район – на тяхната територия се наблюдават най-високи дялове на населението над 65г. и съответно, най-ниски на тези под 15г.

В Югозападният район се наблюдава различна тенденция – нисък дял на децата под 15г., но това се дължи на концентрацията на население на възраст между 15г. и 64г. в резултат от натрупването на работна сила в столицата София. Възрастовата структура в останалите райони има стойности, които са близки до средните за страната, като се наблюдават няколко тенденции – делът на населението над 65г. нараства за разлика от намаляващия дял на населението под 15г. и на това между 15г. и 64г. Като цяло може да се констатира, че вътрешните различия в отделните райони са големи, а възрастовата структура търпи негативни промени(Будинов, Б., Кл. Найденов., 2016)“.

Наблюдавайки промените във възрастовата структура на селското население в България, които са пряко свързани със силните негативни тенденции в неговото възпроизводство, където съществено значение притежават „процесите на индустриализация и урбанизация, административни и териториални промени и свързаната с тях миграция от провинцията към градовете започват през 50-те и 60-те години на 20-ти век, което отразява съществени неблагоприятни ефекти върху възрастовата структура на селското население. В началото на 80-те години около 60% от населението на 65 и повече години живее в села. Въпреки че с пониски нива на миграция на младо население към градовете през последните две десетилетия, продължете да определят застаряването на селското население. В резултат делът на населението на възраст 65 и повече години се е увеличил от 24,89% през 2001 г. на 25,5% през 2011 г. За сравнение относителното увеличение в същата възрастова група в градското население е от 13,1% на 15,8%. Остаряването е особено изразено сред жените в селата. Преброяването през 2011 г. показва, че една трета от женското население в селата е на 65 и повече години. В същото време се забелязват и значителни разлики в темповете на намаляване на населението в трудоспособна възраст. За годините между последните две преброявания, намаляването на дела на населението е по-голямо в градското население (от 17,1 на 14,1%), отколкото в селското (от 15,7 на 14,0%) (Ivanov M., Kl. Naydenov, 2018). В този случай по-ниските темпове на намаляване на реакциите на селското население за значително по-рано започнаха процеса на стареене, доведоха до изчерпване на демографския потенциал в селата. Общото намаляване на селското население включва намаляването на броя на средните възрастови групи (30-59 години). Макар и в по-малка степен, те се отнасят и до процеса на възпроизводство, докато отчитат ролята на поддържането на селата като центрове на определен вид бизнес. През 2002-2011 г. делът на населението на тези възрастови групи в селата е намалял от 894,9 хиляди на 758,6 хиляди души. Скоростта на намаляване на тази най-активна част от селското население зависи до голяма степен от продължаването на икономическите и градските функции на селата в различни части на страната. През 2011 г. Българската академия на науките показва изследвания, че най-добри перспективи за това имат селата в областите Благоевград, Бургас, Варна, Добрич, Кърджали, Перник, Разград, Смолян и София (столица). Тези оценки са свързани със запазването на голям брой население в трудоспособна възраст, парадирашо с близост до големи бизнес и административни центрове, или поддържано в продължение на десетилетия по-висока раждаемост от средната за страната, предоставяща повече нови допълнения към тази възрастова група.(Traykov, T., Kl. Naydenov, 2015)“

4. ДИСКУСИИ

Влияние на инвестиционните политики върху демографската ситуация и върху стимулирането на възможностите за повишаване на ефективността при управлението на човешките ресурси.

Определянето на влиянието предполага да се разгледат следните два типа инструментите на Целенасочена инвестиционна програма, а именно „публични инвестиции в инфраструктури и стимули за частния бизнес. На национално ниво, отговорността за разработването на рамкови политики е на правителството на страната, което инициира и ръководи цялостния процес на вземане на решения, както и създаването на условия за експлоатация и осъществяването (Иванов М., Кл. Найденов, 2016). По същество, публичните инвестиции ще бъдат пакети от проекти с регионално и национално значение, създаващи косвени предпоставки за съживяване на икономиката и осезателно увеличаване на заетостта. С оглед приложимост и гарантиране на осезателни резултати в краткосрочен план, за всеки от предметните райони са проучени нуждите от проекти в общините, включени в обхвата им. Стимулите за частния бизнес са необходим пряк инструмент за повишаване на инвестиционната привлекателност на даден район. Подходящо е Целенасочената инвестиционна програма да съдържа или да се съпътства от пакет „меки“ мерки, включващ:

1. Облекчени данъчни ставки за фирмите, откриващи нови работни места в предметния район;
2. Субсидия от 50% върху лихвите по инвестиционни кредити;
3. Предоставяне на възможност за наемане на терени и сгради в индустриални зони/паркове от предприятия, осъществяващи дейност на територията на съответния район; Прилагането на посочените мерки 1 и 2 следва да е в съответствие с разпоредбите на националното законодателство и законодателството на ЕС за държавните помощи. Ако се приеме и приложи подходът за създаване на

икономически привлекателно пространство чрез пакет от преференции за бизнеса, то те следва да се гарантират поне за период от 10 години, за да има траен и видим ефект. Предметният обхват на ЦИП е базиран на селекция от проекти, предложени от съответните общини и областни администрации, както и на идеи за проекти, които са ключови за районите.

Разработването на проектите, „според предметната си насоченост, попадат най-общо в 11 групи:

- Бизнес инфраструктура, вкл. Устройване на туристически обекти/ресурси;
- Пътна и ЖП инфраструктура;
- Пътни връзки към бизнес (индустриални зони и туристически обекти) ;
- Хидромелиорации/водоснабдяване, земеделска инфраструктура, рекултивации;
- Превенции на риск от наводнения, ерозия, свлачища;
- Образование - професионално и висше, квалификации, консултации;
- Пътна инфраструктура - общински пътища;
- Улични мрежи, градска среда, зелени системи;
- ВиК - селищни мрежи, третиране на отпадъци;
- Социална инфраструктура - всичко, без образование, вкл. жилища и енергийна ефективност;
- Други инвестиционни и меки мерки.

Подобно на НКПР (която е пространствен координатор на процесите в националната територия), ЦИП има подчертано координиращи функции, наред с по-ограничените пряко инвестиционни. Координиращият аспект на ЦИП я доближава и до ИПГВР, като я зарежда и с качествата „интегрираност” на намесите и „синергичен” ефект от публичните инвестиции. По аналогия с ИПГВР, ЦИП може да се нарече Интегриран план за регионално възстановяване и развитие (ИПРВР). ЦИП може да се разглежда и като своеобразен инструмент за прилагането на Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013 – 2025 г. (НКПР) в териториите, към които е насочена Стратегическа цел 5 на документа “Стимулирано развитие на специфични територии”. Към тях е възприето да се прилагат целенасочени и интегрирани политики, чрез които да се съхранят и оползотворят специфичните местни ресурси и да се преодолеят натрупаните проблеми.¹⁰ По своята същност, ЦИП следва да се възприема и като надстройка на съществуващите планови документи за съответните райони, вливаща допълнителни ресурси и „енергия” в пряко постигане на основната цел – „съживена икономика – нови стабилни работни места – задържан/привлечен човешки ресурс”. Проблемните райони се нуждаят от нещо повече от класическа целева програма, дори тя да е с осигурени значителни ресурси. За да се гарантира успеха на една програма, то тя трябва да бъде разработена и прилагана на базата на интегриран многосекторен подход. Прилагането и на принципа за интеграция на природни, културни, организационни, интелектуални, финансови и времеви ресурси, на стратегически цели и приоритети, на идеи и проекти, на представители на всички заинтересовани страни от публичния, частния и неправителствения сектор, на източници на финансиране, създава предпоставки за успешно прилагане на програмата и за постигане на търсения синергичен ефект“ (Атанасова, М., Кл. Найденов, 2016).

Разбира се, значително внимание трябва да се обърне и на наличието на голям брой мигрантски популации, което може да доведе до значителни социални последици, тъй като „мигрантите, особено тези, които идват от страни, различни от западните, често принадлежат към по-ниските социално-икономически слоеве на обществото. В дългосрочен план мигрантите могат да формират мнозинство в градските центрове в Западна Европа (Ivanov M., Kl. Naydenov). Излишно е да се каже, че културата в приемащата държава се влияе от промените в етническия състав на населението в резултат на международната миграция. Но по-малко очевиден е фактът, че международната миграция може да повлияе и на начина на живот в страните, изпращащи мигранти. В случай на значително изтичане на население за продължителен период от време, миграцията може да стане част от културните ценности на обществото, генериращо мигранти. В резултат на това може да се достигне до така наречената „миграционна култура“. Международната миграция също може да окаже влияние върху икономическия живот на страните - както тези, които изпращат, така и тези, които приемат мигранти. Например участието на международни мигранти в икономически сектори с недостиг на работна ръка може да допринесе за икономическия растеж в приемащите страни. Освен това международната миграция може да доведе до промени в начина на живот в приемащите страни. Промяната в начина на живот може да повлияе на икономическото развитие на приемащите страни чрез промени в спестяванията, потребителските навици или инвестициите (Naydenov, Kl., 2018a)“.

Това е една от причините да се обърща все по-голямо внимание на съвременното развитие на градовете и превръщането им в интелигентни градове на бъдещето. Като в „структурно отношение „умният“ град е система от взаимодействащи си системи. Такова взаимодействие на огромен брой системи изисква откритост и стандартизация, които са основните принципи за създаване на интелигентни градове. Проект за

„интелигентен град“, на който липсва откритост и стандартизация, скоро става тромав и скъп. Някои от технологиите, включени и определящи интелигентния град, са високоскоростни оптични, сензорни, кабелни и безжични мрежи, необходими за реализиране на предимствата, постигнати благодарение на интелигентните транспортни системи, интелигентните електрически мрежи и интелигентните домашни мрежи. Настоящите проекти на интелигентните градове обаче се различават. Например в Амстердам основният акцент е върху засилената екологична устойчивост, основана на по-рационална организация на работата, използването на нови технологии за намаляване на емисиите на вредни газове в атмосферата и по-ефективното използване на енергията. В други градове се предприемат мерки за трансформиране на широк спектър от градски функции в „интелигентни“, използвайки широко разпространени „интелигентни“ технологии във всички аспекти на живота на гражданите. Различните градове имат различни приоритетни цели и задачи, но всички умни градове обикновено имат три най-важни характеристики. Първият - наличност на ИКТ инфраструктура. Сигурната и сигурна ИКТ инфраструктура от последно поколение е от съществено значение за успешното предоставяне на нови услуги в интелигентните градове и за осигуряване на готовност за предоставяне на нови услуги в бъдеще. Второто е, че в града трябва да има ясно изградена и интегрирана система за управление. Многобройните системи на интелигентния град ще действат заедно само въз основа на стриктно спазване на единни стандарти. И третата характеристика на интелигентния град е, че в него трябва да има „умни“ потребители. ИКТ са средство за осигуряване на функционирането на интелигентен град, но технологията е безполезна в отсъствието на компетентни потребители, които могат да взаимодействат с „интелигентни“ услуги. Умният град трябва не само да разшири достъпа до интелигентни устройства за всички категории население с различни нива на доходи и от различни възрастови групи, но и да осигури обучение за работа с тези устройства. Най-умният град е общността за интелигентни игри, отворена за всички и гражданите искат или създават услуги, които са най-важни и ценни за тях (Naydenov, Kl., 2018b).

Съществен момент при планирането на инвестиционните политики на страната трябва да се свързва със насърчаването на повишаването на степента на „знания като ресурс, като материални, енергийни и финансови ресурси на предприятието, както и неговото оптимизиране и използване, осигуряват конкурентно предимство за организацията. В допълнение, знанието е силно ликвиден ресурс, който лесно може да бъде прехвърлен към продукт и / или търгуван, но е актив, който бързо остарява в днешните динамични условия на развитие на науката и информационните и комуникационни технологии, което определя необходимостта от постоянни инвестиции при обучение и повишаване на уменията и компетенциите на служителите на всяка организация с цел повишаване на конкурентоспособността. Бурната среда изисква и принуждава организацията да генерира и притежава необходимите знания, за да бъде гъвкава и да има способността да реагира бързо и адекватно на възникващите промени. Натрупването на знания в организацията е резултат от продължаващия процес на обучение и натрупване на опит от служителите на организацията, но те могат да бъдат загубени незабавно чрез напускане, пенсиониране или „вътрешно разселване“ на способни служители. Превръщането на знанието в активи изисква то да бъде запазено, споделено и трансферирано, интегрирано в бизнес процесите, управленската практика и културата на организацията (Naydenov, Kl., 2018c)“, за да могат да се прогнозира, планират и изпълнят инвестиционните политики свързани със създаването на възможности за повишаването на регионалния икономически растеж в страната. Усилията от страна на централната изпълнителна власт трябва да бъдат насочени към разработването на специализирана стратегията за повишаване на ефективността от управлението на човешките ресурси, която да се превърне в основна предпоставка за ефективна и ефикасна дейност от страна на служителите работещи в публичния сектор. Възможност за получаване на икономически ефекти е и създаването на свободни икономически зони, които да подпомогнат различните икономически, пазарни, териториални, производствени и комуникационни фактори за управлението на публичния сектор (Naydenov Kl., Ivanov M., 2018). При изпълнението на целите на такава стратегия трябва да се търси възможност за постигне, утвърждаване, гарантиране и осигуряване на сигурност и възможност за професионално и служебно израстване от една страна. А от друга страна трябва да се положат необходимите усилия за привличане на нови млади и способни хора, които да осъществят необходимата промяна и модернизация в организациите от публичния сектор.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Демографската ситуация детерминира създаването на подходящи условия при управлението на човешките ресурси, които трябва да са свързани с изграждането и създаването на мотивираща среда за професионална реализация като за целта се осъществи и стимулира процеса на подобряване на системата за кариерно израстване в компаниите и едновременно с това се създаде възможност като се осигури максимално

развитие на потенциала на всеки служител чрез предоставянето на допълнителни възможности за квалификационни и преквалификационни курсове. Основаната цел трябва да бъде подобряване на знанията и уменията на служителите чрез финансирането на допълнителни обучения и повишаване на образователното равнище като за целта се използва сътрудничеството с различни университети от страната и чужбина. Повишаването на ефективността при управлението на човешките ресурси може да се осъществи чрез изграждането и въвеждането на единна информационна система за управление на човешките ресурси и предоставяне на курсове за квалификация и преквалификации на служителите и работниците, която да бъде общо достъпна, както за стопанските субекти, така и за гражданите и организациите от публичния сектор. Наличието на такава съвременна информационна система притежаваща широк набор от функции регламентиращи и администриращи отношенията на работодателската организация със служителите ще подпомогне процеса по събиране на информация за пропуските при управление на човешките ресурси, както и ще подпомогне всяка една организация и всеки гражданин да притежава достъп до наличния богат справочен инструментариум на предлаганите курсове за квалификация и преквалификация. Основните предизвикателства пред страната в регионален и национален план продължава да бъде постигането на необходимото качество в работата на администрацията на организациите от публичния сектор, задържането на икономически активното население в изоставачите в социално-икономическото си развитие населените места, стимулиране и подпомагане на стопанските субекти, особено сега, когато трябва да се преодоляват последствията от разпространението на COVID-19 на територията на страната.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасова, М., & Найденов, Кл. (2016). Обезлюдяването в Р България и целенасочените инвестиционни програми-българския опит и практика, Сборник доклади научна конференция „Географски аспекти на планирането и използването на територията в условията на глобални промени“. гр. Вършец, България, 23. 09 – 25. 09., ISBN: 978-619-90446-1-2
- Будинов, Б., & Найденов, Кл. (2016). Демографско поведение на населението в Р България-тенденции и перспективи., Сборник доклади научна конференция Географски аспекти на планирането и използването на територията в условията на глобални промени гр. Вършец, България, 23. 09 – 25. 09. 2016 г. ISBN: 978-619-90446-1-2
- Иванов, М., & Найденов, Кл. (2016). Стратегическото пространствено планиране като инструмент за насърчаване на регионалното развитие в България (The strategic spatial planning as a tool for encouraging the regional development in Bulgaria), Годишник на минно-геоложкия университет “Св. Иван Рилски”, Том 59, Св. IV, Хуманитарни и стопански науки, 2016, стр.:52-56, ISSN (online):1312-1820
- Найденов, Кл., & Иванов, М. (2016). Управление на демографския риск в Р България – тенденции и перспективи. Годишник на минно-геоложкия университет “Св. Иван Рилски”, Том 59, Св. IV, Хуманитарни и стопански науки, 2016, ISSN (online):1312-1820
- Ivanov, M., & Naydenov, Kl. (2020). The role of competition in the strategic planning, Knowledge international journal, pages:201-206, ISSN (print):2545-4439, ISSN (online):1857-923X
- Ivanov, M., & Naydenov, Kl. (2018). Migration and demographic challenges for Bulgaria, 5th SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS SGEM, 2018, ISSN (online):2367-5659, doi:10.5593/sgemsocial2018/4.1/S18.045
- Naydenov, Kl. (2017). The demographic deficit in the economic development of the Republic of Bulgaria Consequences and decisions, , DOI: 10.5593/sgemsocial2017/14/S04.101 , 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM2017
- Naydenov, Kl. (2018a). International migration in Europe in the 21-st century, Geobalcanica, p. 191-197, ISSN 1857-7636, DOI: <http://dx.doi.org/10.18509/GBP.2018.22> , UDC: 314.15-026.49(4)“20”
- Naydenov, Kl., & Ivanov, M. (2018). The role of free economic zones for the development of the regional economy, 5th SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS SGEM2018, Urban Planning, Architecture and Design Issue 5.2, p. 553-561, ISSN (print):2367-5659, ISBN:978-619-7408-60-7, doi:10.5593/sgemsocial2018/5.2
- Naydenov, Kl. (2018b). Smart cities – the future of urban planning, (2018), DOI: 10.5593/sgemsocial2018/5.2/S19.025, 5th SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS SGEM2018
- Naydenov, Kl. (2018c). Prospects for knowledge management in public sector organizations, (2018) DOI: 10.5593/sgemsocial2018H/11/S01.009, 5th SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS SGEM2018
- Traykov, T., & Naydenov, Kl. (2015). Demographic situation in rural areas of Republic of Bulgaria in 21 century, Geobalcanica, p. 201-208, ISSN 1857-7636, DOI: <http://dx.doi.org/10.18509/GBP.2015.26> UDC: 314:911.272(497.2), „21vek“